

ΤΤΝΕΥΜΑ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΓΕΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΘΡΗΣΚΕΙΑ - ΕΠΙΣΤΗΜΗ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ - ΠΟΙΗΣΙΣ - ΤΕΧΝΗ - ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β' - ΕΤΟΣ 6 (1946) - ΤΕΥΧΟΣ 24

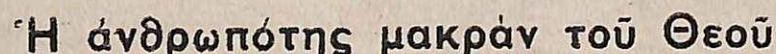
ΑΘΗΝΑΙ. 1 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1946

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ, Καθηγητής 'Η ἀνθρωπότης μακράν τοῦ Θεοῦ.
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ 'Η Γέννησις τοῦ Σωτῆρος (ποίημα).
ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ, Καθηγητής Πανεπιστημίου Περί τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ δράματος.
ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗΣ, Καθηγητής Πανεπιστημίου Περί συμπληρώσεως τῶν κατὰ συν-
θήκην λεγομένων συμβολικῶν βιβλίων τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας.
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ, Καθηγητής Πανεπιστημίου Παραπλήσιαί τινα τῆς ἀρ-
χαίας Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς λογοτεχνίας.
ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ, Καθηγητής Ὁρισμός τῆς Φιλοσοφίας.
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΟΥΝΙΟΣ, Γυμνασιάρχης τοῦ Ἀρσακείου Ἀθηνῶν Περί τῆς συμβολῆς
τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου εἰς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν παλιγγενεσίαν.
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ῥητὰ καὶ ἀποφθέγματα (ποίημα).
ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ, Καθηγητής Πανεπιστημίου Εὐστάθιος Μακρεμβολίτης καὶ Ἀκριτής.
ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ, Καθηγητής Περί τινος περιέργου ἀντινομίας. Ὑποκειμε-
νισμός καὶ ἀντικειμενικὴ Ἀλήθεια.

Παικίλια — Γεγονότα καὶ Σχόλια

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ. 500

Περὶ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ δράματος

(Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 34)

ANTONIO X. XATZHS

Περί συμπληρώσεως τῶν κατὰ συνθήκην λεγομένων συμβολικῶν βιβλίων τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας

Υπό ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗ, Τακτ. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

(Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 39)

Τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε συμβολικῶν συγγραμμάτων καὶ ἐκδόσεων δυνάμεθα νὰ καταρτίσωμεν τὸν ἐπόμενον πίνακα ἐκ δώδεκα ἐν χρήσει συμβολικῶν βιβλίων:

1. Διάλογος μεταξὺ Γενναδίου Σχολαρίου καὶ Μωάμεθ Β' τοῦ Κατακτητοῦ.
2. Ὁμολογία Γενναδίου Σχολαρίου.
3. Ἀποκρίσεις Ἱερεμίου Β' πρὸς τοὺς Βυρτεμβεργίους Λουθηρανούς Θεολόγους.
4. Ὁμολογία Μητροφάνους Κριτοπούλου.
5. Λουκάρειος Ὁμολογία.
6. Πρακτικά τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1638.
7. Πρακτικά τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει — Ἱασιῶ Συνόδου τοῦ 1642.
8. Ὁμολογία Πέτρου Μογίλα.
9. Πρακτικά τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1672.
10. Πρακτικά τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Συνόδου τοῦ 1672.
11. Ὁμολογία Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων.
12. Πρακτικά τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1691.

Ἐκ τούτων δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία ὅτι κακῶς περιελήφθησαν μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων συμβολικῶν βιβλίων τὸ πρῶτον καὶ τὸ πέμπτον, ὡς στερούμενα τῶν χαρακτήρων ὀρθοδόξων συμβολικῶν βιβλίων, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσο ἐκεῖνο μὲν οὐδὲ κἀν συγγραφήν ὑπὸ τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, τοῦτο δὲ «ἀδύνατον εἶναι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὁμολογίαν, μάλιστα ὥσπερ τὸ μέλαν ἐναντίον τῷ λευκῷ ἢ τὸ σκότος στέρσις τοῦ φωτός, οὕτως ἡ λεγόμενη αὕτη Κυρίλλου ὁμολογία ἐναντία καὶ στέρσις τῆς ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ θεοπνεύστου καὶ εὐαγγελικῆς ἀληθείας». 2. Τοναντίον ἡ Ὁμολογία τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου ἐγένετο δεκτὴ σχεδὸν ὑπὸ πάντων, οἷς δυνάμεθα νὰ ἀκολουθῶμεν καὶ ἡμεῖς, ἀποδεχόμενοι αὐτὴν ὡς συμβολικὸν κείμενον οὐχὲν στενῇ, ἀλλ' ἐν γενικωτέρᾳ μόνον ἐννοίᾳ, ὅτε ἐκτιθεμένην τὴν ὀρθόδοξον πίστιν γενικῶς καὶ θετικῶς καὶ οὐχὲν ἐν σχέσει καὶ ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν, καὶ ἐπομένως φέρουσιν γενικὸν δογματικὸν καὶ ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα.

Ἐξετάζοντες τὸν ἀνωτέρω πίνακα τῶν ὀρθοδόξων συμβολικῶν βιβλίων εὐρίσκομεν αὐτὸν οὐ μόνον ἀσταθὴ καὶ ποικίλλοντα παρὰ τοῖς διαφόροις συμβολικοῖς θεολόγοις καὶ ἡμαρτημένως περιέχοντα τὸν Διάλογον Σχολαρίου καὶ τὴν Λουκάρειον Ὁμολογίαν, ἀλλὰ συνάμα καὶ ἐλλιπῆ, περιλαμβάνοντα οὐχὶ πάντα

¹ Πρβλ. E. Kimmell, Monumenta fidei Ecclesiae Orientalis, Jenae 1850, I Μεσολωρῶν, Συμβολικὴ τῆς Ὁρθοδόξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τ. Α'. Τὰ συμβολικὰ βιβλία, Ἀθῆναι 1883. Παράρτημα τοῦ Α' τόμου, Ἀθῆναι 1893. J. Michaelsson, Θεσαυρὸς τῆς Ὁρθοδόξης, Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der Griechisch — Orientalischen Kirche, Leipzig 1904.

² Σύνοδος Ἱεροσολύμων 1672. πρβλ. E. Kimmell, ἐνθ' ἂν, I 381. I Μεσολωρῶν, ἐνθ' ἂν, Παράρτημα σ. 79.

³ Ἀντιθέτως ἐκ τῶν ἡμετέρων δ. Χ. Ἀνδροῦτσος δὲν θεωρεῖ αὐτὴν ὡς συμβολικὸν βιβλίον. (Συμβολικὴ ἐξ ἐπ'ὀψεως ὀρθοδόξου 2, Ἀθῆναι 1930, σ. 40).

τὰ κατὰ καιροὺς καὶ ἐκ διαφορῶν ἀφορμῶν ἀναφαινέντα καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συμβολικὸν χαρακτῆρα κεκτημένα γραπτὰ μνημεῖα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, τὰ καθορίζοντα τὴν θέσιν τῆς Ὁρθοδόξης ἐναντι τοῦ τε Ρωμαιοκαθολικισμοῦ καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἥδη ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος, ὅτε διηρέθη ἡ μία, ἀγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῆς ἀποσχίσεως τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς κατ' εὐθείαν, ἀληθῶς καὶ κανονικῶς συνεχιζούσης ἐκείνης Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀποσκηρτίσεως τοῦ Πατριάρχου Ρώμης ἀπὸ τῆς ἐνότητος τῶν ἐτέρων τεσσάρων Πατριαρχῶν. Τῷ ὅντι ὁ πίναξ οὗτος περιλαμβάνει μόνον τὰ εἰς τὴν Προτεσταντικὴν Ἐκκλησίαν ἀναφερόμενα ὀρθόδοξα συμβολικὰ βιβλία, καὶ ταῦτα οὐχὶ πάντα, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ τὰ εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν ἀναφερόμενα τοιαῦτα, καίτοι πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην ἐπὶ περιπτῶτος αἰῶνας ἐνωρίτερον εἶχεν ἔλθει ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία εἰς ὁξείαν ἀντίθεσιν, προκαλέσασαν τὰ θλιβερὰ τοῦ σχίσματος γεγονότα τοῦ θ' καὶ α' αἰῶνος, διαφόρους ἐκατέρωθεν ἀποπειράς πρὸς ἑνῶσιν τῶν διψασμένων Ἐκκλησιῶν, ὡς καὶ ἀπέστησαν ἀντιρρητικὴ καὶ συμβολικὴν φιλολογίαν μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Λατίνων, συνεχιζομένην ἔκτοτε μέχρι σήμερον. Ἐπομένως εὐνόητος καὶ ἐπιτακτικὴ εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη, ὅπως πληρωθῇ τὸ κενὸν τοῦτο ἐν τῇ Συμβολικῇ Θεολογίᾳ διὰ τῆς ἐκλογῆς καὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ ὁσῶν ὀρθοδόξων συμβολικῶν κειμένων καὶ τοιούτων ἀναφερομένων εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν.

Πρὸς τοῦτο ἀνεζητήσαμεν ἐν τῇ ἀντιρρητικῇ φιλολογίᾳ τῶν Ὁρθοδόξων κατὰ τὴν Λατίνων καὶ ἑξαρχητοῦσαν ὡς συμβολικὰ κείμενα ἐκ μὲν τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς τὰς μᾶλλον ἐχούσας συμβολικὸν χαρακτῆρα συγγραμμάτων τῶν ἀντιπροσωπευτικωτέρων ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν, τῶν ἡγμένων τῶν κατὰ τοῦ Πατριάρχου ἀγώνων τῆς Ὁρθοδόξης ἐπὶ προφυλακῇ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ παραδόσεως ἀπὸ τῶν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀποτολμηθεισῶν παραχαράξεων καὶ νοθεύσεων αὐτῶν, ἥτοι τῶν οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν Φωτίου καὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου καὶ τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, ἐκ δὲ τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς ἐπισήμους διακηρύξεις καὶ ἐγκυκλίους ἐκκλησιαστικῶν Συνόδων καὶ Πατριαρχῶν, στρεφόμενας κατὰ τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἐξαρχητοῦσαν ὡς ὀρθόδοξα συμβολικὰ κείμενα, ἐν οἷς ἐκτίθεται ἡ διδασκαλία τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐν σχέσει συγκριτικῇ καὶ ἀντιρρητικῇ πρὸς τὴν τῆς Ρωμαϊκῆς, τὰ ἐπόμενα δὲ τῶν ἐν ἐγκύκλιον τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φωτίου «πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερατικούς θρόνους» (866) 1, β') τὴν πρώτην ἐπιστολὴν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μιχαὴλ Κηρουλαρίου πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἀντιοχείας Πέτρον (1054) 2, γ') τὴν ἐγκύκλιον τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ «τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς καὶ τῶν νήσων εὐρισκομένοις χριστιανοῖς» (1440/1) 3, δ') τὴν ἐγκύκλιον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1722 πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους Ἀντιοχείας 4, ε')

¹ Migne P. G. 102, 731/41.

² Migne P. G. 120, 789/96.

³ Migne P. G. 160, 112/204.

⁴ Mansi, Concil. 37, 137/207.

τινουπόλει Συνόδου τοῦ 1727 5, στ') τὴν ἐγκύκλιον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1838 «κατὰ τῶν λατινικῶν καινοτομιῶν» 6, ζ') τὴν ἀπάντησιν τῶν ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν πρὸς τὸν Πάπαν Πίον Θ' τοῦ 1848 7, καὶ η')

τὴν ἀπάντησιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1895 πρὸς τὸν Πάπαν Λέοντα ΙΓ' 8. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις καὶ εἰς τὰ εἰς τὸν Προτεσταντισμὸν ἀναφερόμενα καὶ ἀνωτέρω μνημονευθέντα συμβολικὰ βιβλία ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον καὶ σκόπιμον νὰ προσθέσωμεν καὶ δύο ἕτερα τοιαῦτα, ἥτοι α')

τὰς ἀποκρίσεις τῶν ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τοὺς Ἀγγλικανούς Ἀνωμότους (1716/25) 9, καὶ β')

τὴν ἐγκύκλιον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1836 κατὰ τῶν Διαμαρτυρομένων Ἱεραποστόλων 10. Τέλος ἐκρίναμεν ὡς ἐπιστημονικῶς ἐνδεδειγμένον νὰ προτάξωμεν πάντων τῶν ἀνωτέρω ὀρθοδόξων συμβολικῶν κειμένων τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου φερομένην θείαν λειτουργίαν τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις τελεῖται ὑπὸ πασῶν τῶν ἐπὶ μέρους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πανταχοῦ τοῦ κόσμου καθ' ὅλον τὸν ἐναισυτόν, καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀρα συγκεντροῦται κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ λατρευτικὴ καὶ ἡ καθόλου ἐκκλησιαστικὴ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν ζωὴ. Ἡ ἀρχαία αὕτη θεία λειτουργία τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, συνάπτουσα αὐτὴν μετὰ τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς τις αἰσθητὸς καὶ ἀδιάσπαστος ἐνωτικὸς δεσμός, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ καταπαθῇ μᾶλλον μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων συμβολικῶν, καίπερ στερουμένην εἰδικῆς ἐγκρίσεως παρ' οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν καταρτίσαμεν πίνακα 21 συμβολικῶν βιβλίων τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα, ὑπὸ τὴν ἐν ἀρχῇ δοθεῖσαν ἐννοίαν καὶ κατὰ συνθήκην ἐξαρχητοῦσαν οὕτω, καὶ τὰ ὁποῖα, μετὰ τὴν ἐπίσημον καὶ αὐθεντικὴν διδασκαλίαν τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τὴν ὁμόφωνον διδασκαλίαν τῶν ἱερῶν Πατέρων, δύναται νὰ λαμβάνονται ἐπικουρικῶς ὑπ' ὅψιν ὡς δευτερεύουσαι καὶ σχετικαὶ ὅλως πηγαί ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς διδασκαλίας, καὶ μάλιστα τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀναπτύκτων καὶ μὴ διατυπωθέντων συνοδικῶς ἀρθρῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς ἀναπτύχθεισαν διδασκαλίαν τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν. Τὰ 21 ταῦτα ὀρθόδοξα συμβολικὰ βιβλία κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν εἶναι τὰ ἐπόμενα:

1. Ἡ θεία λειτουργία τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας.
2. Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐγκύκλιος «πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερατικούς θρόνους» (866).
3. Μιχαὴλ Κηρουλαρίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολὴ πρώτη πρὸς Πέτρον Ἀντιοχείας (1054).
4. Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ ἐγκύκλιος «τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς καὶ τῶν νήσων εὐρισκομένοις χριστιανοῖς» (1440/1).
5. Γενναδίου Σχολαρίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ὁμολογία πίστεως (1455/6).
6. Ἱερεμίου Β' Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἀποκρίσεις πρὸς τοὺς Βυρτεμβεργίους Λουθηρανούς Θεολόγους (1573/81).
7. Μητροφάνους Κριτοπούλου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ὁμολογία πίστεως (1625).
8. Πρακτικά τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1638.
9. Πρακτικά τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει — Ἱασιῶ Συνόδου τοῦ 1642.
10. Πέτρου Μογίλα μητροπολίτου Κιέβου ὀρθόδοξος ὁμολογία (1638/42).

⁵ Mansi, Concil. 37, 889/909.

⁶ Mansi, Concil. 40, 269/76.

⁷ Mansi, Concil. 40, 377/417.

⁸ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 15 (1895/96) 241/9.

⁹ Mansi, Concil. 37, 369/624. Πρβλ. καὶ I. N. Καρμῖρη, μν. ε. σ. 318 ἔξ.

¹⁰ Mansi, Concil. 40, 245/64. Πρβλ. καὶ I. N. Καρμῖρη, μν. ε. σ. 293 ἔξ.

11. Πρακτικά τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1672.

12. Πρακτικά τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Συνόδου τοῦ 1672.

13. Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων ὁμολογία πίστεως (1672).

14. Πρακτικά τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1691.

15. Ἀποκρίσεις τῶν ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τοὺς Ἀγγλικανούς Ἀνωμότους (1716/25).

16. Ἐγκύκλιος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1722 πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους Ἀντιοχείας.

17. Ὁμολογία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1727.

18. Ἐγκύκλιος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1836 κατὰ τῶν Διαμαρτυρομένων Ἱεραποστόλων.

19. Ἐγκύκλιος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1838 «κατὰ τῶν λατινικῶν καινοτομιῶν».

20. Ἀπάντησις τῶν ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὸν Πάπαν Πίον Θ' (1848).

21. Ἀπάντησις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1895 πρὸς τὸν Πάπαν Λέοντα ΙΓ'.

Παρατηρήτεον ἐν τέλει ὅτι ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων ἐνδεκα νέων συμβολικῶν κειμένων διάφοροι θεολόγοι ἀπέδωκαν ἤδη εἰς ἄλλα μὲν, ὡς τὰ ε', ι', κ', κλ., συμβολικὸν χαρακτῆρα, εἰς ἕτερα δὲ ἰδιαίχουσιν δογματικοσυμβολικὴν καὶ γενικώτερον θεολογικὴν σημασίαν, καὶ τέλος πάντα σχεδὸν χρησιμοποιοῦσι μετὰ τὰ λοιπὰ παραδεδομένα συμβολικὰ βιβλία ἐν ταῖς συμβολικαῖς καὶ γενικαῖς ταῖς θεολογικαῖς μελέταις αὐτῶν, ἀναγνωρίζοντες οὕτως οἰονεὶ ἐμμέσως καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι τὸν συμβολικὸν χαρακτῆρα αὐτῶν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πάντα τὰ λεγόμενα ὀρθόδοξα συμβολικὰ βιβλία, ὡς ἐτονίσσαμεν ἐν ἀρχῇ, εἶναι κυρίως δογματικοσυμβολικὰ κείμενα μεγάλης θεολογικῆς ἀξίας, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ οἰκουμενικὰ σύμβολα ἢ συμβολικὰ βιβλία ἐν ἑτεροδόξῳ ἐννοίᾳ. Ἐν αὐτοῖς ἔχομεν ἀνάπτυξιν τινὰ τοῦ περιεχομένου τῆς ἀρχαιοπαράδοτου ὀρθοδόξου πίστεως καὶ διὰ πληρέστερον δογματικῶν τινων ἀληθειῶν παρανοηθεισῶν ἢ παραχαρθεῖσων ὑπὸ ἑτεροδόξων θεολόγων ἢ τὸ πρῶτον τότε διατυπωθεισῶν ὑπ' ἐκείνων, οὕτω δὲ δυνάμεθα ἐν αὐτοῖς, πρὸς τοῖς ἄλλοις, νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τὴν θέσιν, ἣν ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία ἔλαβεν ἀρνητικῶς ἐναντι τῶν ὑπὸ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως θεοπισθύνων ἀπὸ τοῦ σχίσματος τοῦ θ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν νέων δογμάτων καὶ καθόλου τὴν στάσιν αὐτῆς ἐναντι τοῦ τε Ρωμαιοκαθολικισμοῦ καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗΣ

¹ Ὡς παράδειγμα τοῦ τελευταίου τούτου ἔστω ἡ νεωτέρη (1926/31) τετράτομος «Δογματικὴ Θεολογία» τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ Μ. Jugie. Πρὸς τοῦτοις δὲ ὑπάρχουσι καὶ θεολόγοι, «praesertim inter Russos», οἱ ὁποῖοι ὅλως ἡμαρτημένως «encyclicis dogmaticis a quatuor Patriarchis orientalibus subsignatis auctoritatem aecumenicam (!) olim tribuisse, et nostris etiam diebus tribuere». (M. Jugie, Theologia dogmatica christianorum orientalem, Parisiis 1926, τ. I σ. 681). Περιττὸν βεβαίως νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως ὀρθόδοξον συμβολικὸν βιβλίον κέκτηται aecumenicam auctoritatem.

ΠΝΕΥΜΑ,

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΓΕΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ ἙΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, Συνδρομὴ ἐτησίαι: Ἑσωτερικοῦ δεχ. 5.000. Ἑσωτερικοῦ δεχ. 10.000. Διὰ τοὺς Ἱ. Ναοὺς καὶ Ἱ. Μονὰς δεχ. 10.000. Τιμὴ φύλλου δεχ. 500. Χρηματικὰ ἐμβάσματα καὶ ἐπιστολαὶ ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Διευθυντὴν κ. Σπυρίδωνα Κ. Γουδέλην, ὁδὸς Κορυδαλλεύς 3.—Ἀθῆναι. Τηλ. 25-992.

Παραπλήσιά τινα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς λογοτεχνίας

ὑπό ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΥ, Τακτ. Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΣΤ'.

Ἐν τῷ Ν' (50) Ψαλμῷ 5 ἀναγινώσκεται «ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἔστι διὰ παντός».

Ὁ Ἰσοκράτης ἢ Ἰσοκράτης ὁ Ἀπολλωνιάτης λέγει πρὸς Δημόν. 16 «μηδέποτε μηδὲν αἰσχρὸν ποιήσας ἔλπιζε λήσειν» καὶ γὰρ ἂν τοὺς ἄλλους λάθης, σεαυτῷ συνειδήσεις».

Ζ'.

Ὁ Α' Ψαλμὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀσέβειαν: «Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, καὶ ἐν δόξῃ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, κλπ.». Αὐτόθι 5-6 λέγεται: «διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται οἱ ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων» ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείπεται.

Μυριόλεκτα εἶνε τὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ πεζογράφων περὶ εὐσεβῶν καὶ εὐσεβείας καὶ περὶ ἀσεβῶν καὶ ἀσεβείας. Οἱ εὐσεβεῖς καὶ δίκαιοι ἀγαπῶνται ὑπὸ τῶν θεῶν καὶ τιμῶνται καὶ σώζονται ὑπ' αὐτῶν, τοῦναντίον δὲ οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἄδικοι διώκονται ὑπ' αὐτῶν. Ἐν τοῖς ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας τοῦ Αἰσχύλου 596 λέγει ὁ ἄγγελος πρὸς τὸν Ἑτεοκλέα περὶ τοῦ Ἀμφιαράου «δεδνός, ὃς θεοὺς σέβει».

Ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Λυκούργου Κατὰ Λεωκράτους 94 κέξ. φέρεται: «Ἡγοῦμαι δ' ἐγώ γε, ὦ ἄνδρες, τὴν τῶν θεῶν ἐπιμέλειαν πάσας μὲν τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις ἐπισκοπεῖν, μάλιστα δὲ τὴν περὶ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς τετελευτηκότας καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς εὐσέβειαν... λέγεται γοῦν ἐν Σικελίᾳ... ἐκ τῆς Αἴτης ρύσκα πυρὸς γενέσθαι» τοῦτον δὲ ρεῖν φαίνεται ἐπὶ τὴν ἄλλην χώραν καὶ διὰ καὶ πρὸς πόλιν τινὰ τῶν ἐκεῖ κατοικουμένων. τοὺς μὲν οὖν ἄλλους ὁρμήσαι πρὸς φυγὴν, τὴν αὐτῶν σωτηρίαν ζητοῦντας, ἕνα δὲ τινὰ τῶν νεωτέρων ὁρῶντα τὸν πατέρα πρεσβύτερον ὄντα καὶ οὐχὶ δυνάμενον ἀποχωρεῖν, ἀλλὰ ἐγκαταλαμβανόμενον, ἀράμενον φέρειν. φορτίου δ', οἶμαι, προσγενομένου, καὶ αὐτὸς ἐγκατελήφθη. ὅθεν διὰ καὶ ἄξιον θεωρῆσαι τὸ θεῖον, ὅτι τοῖς ἀνδράσι τοῖς ἀγαθοῖς εὐμενὲς ἐστὶν. λέγεται γὰρ κύκλῳ τὸν τόπον ἐκείνον περιρρεῦσαι τὸ πῦρ καὶ σωθῆναι τούτους μόνους, ἅψ' ὧν καὶ τὸ χωρίον ἔτι καὶ νῦν προσαγορεύεσθαι τῶν εὐσεβῶν χῶρον...».

Εἶνε γνωστὴ ἐκ τῶν δέκα ἐντολῶν ἡ ἀναφερομένη εἰς τοὺς γονεῖς ἐν Ἑξῶδῳ 20,12 «Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένη ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς, ἧς Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι».

Ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις οἱ ἄρχοντες (οἱ ἐννέα) κατὰ τὴν δοκιμασίαν αὐτῶν ἐπρωτῶντο πρὸς τοὺς ἄλλους, ἂν ἦσαν εὐσεβεῖς πρὸς τοὺς γονεῖς (Ἀριστοτ. Πολ. Ἀθην. 55,3 «ἐπερωτῶσι δ' ὅταν δοκιμάζωσιν, πρῶτον μὲν... ἔπειτα γονεῖς εἰ εὖ ποιεῖ». Ἰδ. Gilbert Ἑγγ. Ἀρχ. σ. 272 μεταφρ. Ν. Γ. Πολίτου).

Η'.

Ἐν τῇ Σοφίᾳ Σειράχ 4,21 λέγεται «ἔστιν αἰσχύνη ἐπάγουσα ἁμαρτίαν, καὶ ἔστιν αἰσχύνη δόξα καὶ χάρις».

Παραπλησίως ἀποφαίνεται ὁ Ἡσίοδος Ἔργ. 317

αἰδώς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένον ἄν-
(δρα κομίζει)

αἰδώς, ἢ τ' ἀνδρας μέγα σίνεται ἢ δ' ὄνι-
(ν η σιν.)

Ὁ Cöttling ὁβελίζει τὸν 318 στίχον οὐχὶ ὀρθῶς, ὡς νομίζω. Ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου ὡς διακρίνονται δύο Ἔριδες, ἡ ἀγαθὴ καὶ ἡ κακὴ. οὕτω καὶ ἡ αἰδώς κατ' αὐτὸν εἶνε ἡ ἀγαθὴ, ἥτις τοὺς ἀνδρας «μέγα δνίκησι» (μεγάλως ὠφελεῖ), καὶ ἡ οὐκ ἀγαθὴ, ἥτις αὐτοὺς «μέγα σίνεται» (μεγάλως βλάπτει).

Παρ' Εὐριπίδῃ Ἰππ. 383 κέξ. φέρεται
... εἰσι δ' ἡδοναὶ πολλὰ βίου,
μακρὰ τε λίσχαι καὶ σχολή, τερπνὸν κακὸν
αἰδώς τε. δισσαὶ δ' εἰσὶν, ἡ μὲν οὐ κακὴ,
ἡ δ' ἄχθος οἴκων· εἰ δ' οὐ καὶ κερὸς ἦν σαφές,
οὐκ ἂν δὴ ἦσθην, ταῦτ' ἔχοντε γράμματα.

Ὑπολαμβάνω, ὅτι ὁ Εὐριπίδης εἶπεν ὅτι ἡ αἰδώς εἶνε διττὴ, ἡ «οὐ κακὴ» καὶ ἡ «ἄχθος οἴκων», ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Ἡσιόδον.

Περὶ τῆς διαφορᾶς καὶ ἐνίοτε τῆς αὐτῆς σημασίας τῶν λέξεων «αἰδώς» καὶ «αἰσχύνη» ἴδ. Θησ. Στεφ. ἐν ἀμφοτέραις ταῖς λέξεσιν.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ἡ ὕψις Φιλοσοφία, ἥτις ὁμολογουμένως τοσοῦτον ἐξυψοῖ ἀπὸ ἀπόψεως πνευματικῆς τὸν ἄνθρωπον ὡς οὗτος ἀσχολεῖται περὶ αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἐχαράκτηρισε ταύτην, ὡς «μείζον ἀγαθὸν (τοιοῦτον ὅπερ) οὐτ' ἦλθεν οὐτε ἦξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ Θεοῦ»¹ ὁρίζεται ὡς «Ὁμοιωσις Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπῳ»², «Μελέτη Θανάτου»³ ἔτι δὲ καὶ ὡς «Φιλία σοφίας»⁴.

Κατὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν τιτᾶνα τῆς Ἑλληνικῆς σκέψεως, τῆς Ἑλληνικῆς διανοήσεως, ἡ Φιλοσοφία ὡσαύτως ἐξαίρεται ὑπερβαλλόντως, ἀποκαλεῖται δὲ ὑπ' αὐτοῦ αὕτη «Τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν»⁵, ὡς καὶ «Γνώσις τῶν ὄντων ἢ ὄντα»⁶.

Κατὰ δὲ τοὺς Ἰστωϊκοὺς τέλος, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἠσχολήθησαν περὶ ἠθικῆς φύσεως ζητήματα, ἡ Φιλοσοφία θεωρεῖται ὡς «θεῖον τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων γνῶσις»⁷.

Διὰ τῶν ὡς ἀνωτέρω δ' ὡς εἰκὸς διατυπωθεισῶν τῆς Φιλοσοφίας ὁρισμῶν καὶ διὰ τὸν Πλάτωνα, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν Στωϊκῶν ὅψ' ὧν καὶ τοσοῦτον ἐπαινεῖται, καθίσταται τοῖς πᾶσιν ἐμφανές, τὸσον ἡ ὕψις καὶ βαθύτερα αὐτῆς ἔννοια ὅσον καὶ ἡ λεπτοτέρα ταύτης σημασία, καθισταμένη οὕτως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἀπαραίτητου διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος βίου ὃν τοσοῦτον ἐκλεπτύνει καὶ καθιστᾷ ἀνώτερον ἔτι δὲ καὶ εὐτυχὴ καὶ εὐχάριστον, ἐφ' ὅσον ἄλλωστε κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «... Ἡ δημιουργήσασα φύσις ἀμειψάνους ἡδονὰς παρέχει τοῖς δυναμένοις τὰς αἰτίας γνωρίζειν καὶ φύσει φιλοσόφους»⁸.

- 1 Πλάτ. Τιμ. 147 Α, πρὸς. καὶ Φαῖδ. 230.
- 2 Πλάτ. Θεαιτ. 176 Α κ. ἐξ., Πολ. 500 C κ. ἐξ. 613 Α. — Νόμ. 716 D κ. ἐξ. κ. ἄ.
- 3 Πλάτ. Φαῖδ. 64 Α, 67 C.
- 4 Πλάτ. Πολ. 475 Β.
- 5 Ἀριστοτέλ. Μ.τ.φ. Α 1 981 α 3 κ. ἄ.
- 6 Ἀριστοτέλ. Μ.τ.φ. Ε 1. 1026 α 31, Κ 2. 1060 β 31, Κ 3. 1061 β 26 κ. ἐξ.
- 7 Σέξτ. Ἐμπειρ. πρὸς μαθ. 9, 13.
- 8 Ἀριστοτέλ. π.ζ.μ. Α. 5. 645 α 10. Πρὸς καὶ Ἰσοκρ. Πανηγ., κεφ. 10 κ. ἐξ.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΚΛΗΡΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗΝ ΗΜΩΝ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΝ

ὑπό ΚΩΝΣΤ. ΡΟΥΝΙΟΥ, Γυμνασιάρχου τοῦ Ἀρσακείου Ἀθηνῶν

(Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 45)

Συμπληρωματικῶς πρὸς ὅσα ἐγράψαμεν εἰς τὰ δύο προηγούμενα τεύχη τοῦ Πνεύματος περὶ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν δεινοπαθημάτων τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Κλήρου ὑπὲρ τῆς Ἑθνικῆς Παλιγγενεσίας, ἀναφέρομεν καὶ τὰ ἀκόλουθα:

Ὁ φιλέλλην Γάλλος καὶ ἱστορικὸς Πουκεβίλ, ὅστις ὡς ἐλέχθη ἐν τῷ προηγούμενῳ τεύχει, ἀναβιβάζει εἰς 6000 καίπερ ὄντας καθ' ἡμᾶς πολὺ περισσότερους, τοὺς διαφόρους Ἑλλήνας κληρικοὺς ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τοῦ Πατριάρχου μέχρι τοῦ μοναχοῦ τοὺς θυσιασθέντας χάριν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους κατὰ τὸ διάστημα τῆς Τουρκικῆς τυραννίας, καταλέγει πολλὰ ὀνόματα ἔθνομαρτύρων καὶ ἱερομαρτύρων κληρικῶν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Περὶ Ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος». Ἐκ τούτων ἀναφέρομεν ὀλίγα τινὰ διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου πρὸς διαπίστωσιν τῆς ἀληθείας τῶν γραφομένων.¹ Τὸν περιώνυμον καὶ ἀείμνηστον καὶ μέγαν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας πρόμαχον Κοσμάν τὸν Αἰτωλόν. Οὗτος γεννηθεὶς ἐν Μεγάλῳ Δένδρῳ τῆς Ναυπακτίας τῷ 1714, ἐκαλεῖτο, πρὶν εἰσελθεῖν εἰς τὸ ἱερατικὸν στάδιον, Κωνσταντῖνος. Ἐσπούδασε πρῶτον μὲν ἐν Σιγδίτῃ τῆς Παρνασσίδος παρὰ τῷ ἱεροδιδασκάλῳ Λύττικῳ, εἶτα δὲ ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Σχολῇ. Διετέλεσε περὶ τὸ 1735 ὑποδιδάσκαλος ἐν Λομποτινῇ καὶ περὶ τὸ 1758 ἐφημέριος ἐν τῇ Ἀγιορείτικῇ Μονῇ τοῦ Φιλοθέου. Ἀπὸ τοῦ 1760 ἀρχεῖται τοῦ Κοσμά ἡ μεγάλη δράσις ὡς ἱεροκήρυκος καὶ ἐθναποστόλου. Διήλθε τὴν Μακεδονίαν, Ἠπειρὸν, Θεσσαλίαν, Στερεάν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ Ἰονίου πελάγους, κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνισχύων τοὺς χριστιανούς εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτῶν καὶ τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, ἔτι δὲ καὶ ἰδρύων, ὅπου ἤδυνάτο διὰ συνδρομῶν πολλῶν φιλογενῶν Ἑλλήνων σχολεῖα πρὸς φωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων. Εἰς 150 ἀνέρχονται τὰ ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἱδρυθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἑλληνικά σχολεῖα μετὰ τῶν γραμματειῶν. Τοσαύτην δὲ ἰσχὺν εἶχον αἱ διδασκαλαὶ αὐτοῦ καὶ τοσοῦτον σεβασμὸς ἀπέλαυε παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, ὥστε πανταχοῦ, ὅπου ὤμιλει, οὐ μόνον ἐστερεοῦντο ἀκραδάντως αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, ἀλλὰ καὶ ἔπαινον ὡς διὰ μαγείας πολλὰ παρεκτροπαῖ αὐτῶν. Πολλοὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὡς μαθηταὶ καὶ μιμηταὶ αὐτοῦ, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν τὸν περιώνυμον ἥρωα τοῦ Σουλίου Σαμουὴλ καὶ τὸν Παπαδημήτριον ἐκ Σαμαρίνης, χωρίου ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ περιώνυμου ὄρους Πίνδου. Τὸ περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Τούρκοι ἐσέβοντο καὶ ἐτίμων αὐτὸν διὰ τὴν ἀφιλοκέρδειαν καὶ ἀγιότητα αὐτοῦ. Τέλος διαβλήθηκε ὑπὸ τῶν Ἑβραίων τῆς Ἠπείρου, ὡς δῆθεν παραξίας καὶ ὑποκινητῆς ἐπαναστάσεως τῶν χριστιανῶν κατὰ τοῦ Ὁθωμανικοῦ Κράτους, ὑπέστη τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον κατὰ διαταγὴν τοῦ Κούρτ πασᾶ τοῦ Βερατίου τῇ 24 Αὐγούστου 1779. Ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία ἔταξε τὸν Κοσμάν μετὰ τῶν ἁγίων καὶ καλεῖ αὐτὸν ἱσαπόστολον. Τὴν δὲ μνήμην αὐτοῦ ἐορτάζει κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Εἰς εὐλόγημένον τὸ ἄνωμα τοῦ ἱερομάρτυρος καὶ ἐθνομάρτυρος τούτου κληρικοῦ, ὃς τὴν εὐεργετικωτάτην δράσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἔθνος ἀναγκαζόμεθα νὰ περιορίσωμεν ἐλλείψει χώρου εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα.

Πρὸ τινῶν ἐτῶν ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ «Ταχυδρόμῳ» τῶν Πατρῶν ἐκτενὴ περιγραφὴν καὶ ἐπιστολὰς διδασκαλείας. Ἐκ δὲ τῶν δύο ἀναφερομένων ἀνωτέρω μαθητῶν αὐτοῦ ὁ μὲν Σαμουὴλ εἶναι ἤδη γνωστὸς ἐκ τῆς ἡρωικῆς δράσεως αὐτοῦ κατὰ τοὺς ἀειμνήστους Ἰσουλαιτικούς ἀγῶνας ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ἐκ τοῦ ἐνθουσιώδους ποιήματος τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ ποιητοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου τοῦ ἐξυμνοῦντος τὴν ἡρωικὴν αὐτοῦ θυσίαν. Ὁ δὲ Δημήτριος ἀνήκων εἰς τὸ μοναχικὸν τάγμα τοῦ Ἀγ. Βασιλείου καὶ κα-

Ὁ πρῶτος Ὑπουργὸς τῶν Ἐθνικῶν ἐμμάτων καὶ τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας κ. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκός, Γενικός Γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐπὶ τῆς ὑπουργείας τοῦ ὅποιου ἐψηφίσθησαν οἱ σπουδαῖοι διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος Νόμοι περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ μισθοδοσίας τοῦ ἱεροῦ Κλήρου.

τασυκοφαντηθεὶς εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἠπείρου Ἀλῆ πασᾶ ὡς λαοπλάνος καὶ ὑποκινητῆς στάσεων ἐν Θεσσαλίᾳ συνελήφθη μετὰ τοῦ Εὐθυμίου Βλαχάβα καὶ ἀπήχθη δέσμιος εἰς Ἰωάννινα. Ἐκεῖ, ἅψ' οὐ ὑπεβλήθη εἰς τρομερὰς βασάνους ὑπὸ τοῦ θηριώδους Ἀλῆ πασᾶ, ἀς ἐκτενῶς περιγράφει ὁ Πουκεβίλ ἐν τῷ ἀνωτέρω μνημονευθέντι συγγράμματι αὐτοῦ (τόμ. Α' σελ. 294 - 297) ἐπὶ τέλους ἐκτίσθη ζωντανὸς εἰς τοῖχον κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε μόνον ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ νὰ φαίνεται. Μετὰ τὸ μαρτύριον τοῦτο, ὅπερ διήρκεσε δέκα ἡμέρας, παρέδωκε τὴν ἀγίαν αὐτοῦ ψυχὴν εἰς τὸν Πλάστην. Αἱ τελευταῖαι αὐτοῦ λέξεις ἦσαν ἀκριβῶς ἐκεῖναι, ὅς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Βαθούλας (μαρτυρήσας ἐπὶ αὐτοκράτορος Δεκίου τῷ 250 μ. Χ.) προέφερεν ἀποθνήσκων ἐν βασάνοις «ἐπίσπεψον ψυχὴ μου εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι ὁ Κύριος εὐηργέτησέ σε». ὁ αὐτὸς Πουκεβίλ περιγράφει τὴν καταστροφὴν τῆς ἐν Χίῳ Ἀγίας Μονῆς λέγει «διακόσιοι κληρικοὶ ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑπεραμυνόμενοι τῶν εἰς αὐτὴν καταφυγόντων Χριστιανῶν». Ἀλλαχοῦ τοῦ ἀνω-

τέρω μνημονευομένου συγγράμματος αὐτοῦ (τόμ. Δ' σελ. 181) περιγράφει τὰς ἐν Κύπρῳ βασιλίσκους τῶν Χριστιανῶν λέγει τὰ ἐξῆς. «Οἱ Τούρκοι κατεδίωκον τοὺς Χριστιανούς ὡς ἀγρία θηρία. Πλείστοι ἐκκλησιαί μετεβλήθησαν εἰς τζαμιά καὶ εἰς στάβλους. Ὁ δὲ πασσαὺς εὐχαριστοῦμενος διὰ τὰς πράξεις ταύτας ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ὁμοθρήσκους τοῦ νὰ σελῶσιν τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος, καὶ θέσῃς χαλινούς εἰς τὰ στόματα αὐτῶν καὶ οὕτω καθήμενοι ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν νὰ καταδιώκωσι τοὺς Χριστιανούς εἰς τὰ ὄρη. Πλείστοι τῶν μοναχῶν τούτων ἀπέθανον ἐκ τῶν ραβδισμῶν, ἐκ τοῦ κόπου τῆς τετραποδιστὶ βαδίσεως καὶ ἐκ τῶν τραυμάτων, ἅτινα παρήγαγον οἱ χαλινοὶ εἰς τὰ στόματα αὐτῶν. Ὁμοίως ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι περιγράφει τὸ ἐξῆς μαρτύριον: «Οἱ Τούρκοι τῆς Κορώνης, ἵνα πανηγυρίσωσι τὴν ἀφίξιν τοῦ καπετάν πασσαὶ (ναύαρχου) τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀπηγγόνισαν τὸν ἐπίσκοπον, τὸν ἱεροδίακονον, τοὺς ἱερεῖς καὶ προσετώτας τῆς κατωπόλεως. Ποινὴ ὡς ἀπαγγόνισαν αὐτοὺς ἐξήντησαν ἅπαντα τὰ μέλη τῶν βασάνων, ἵνα ἐξανγκάσωσιν αὐτοὺς πρὸς ἐξέμωσιν. Ἀλλ' οἱ μάρτυρες ἀντέστησαν καὶ ἐνεκαρτέρησαν σταθερῶς καὶ ἐντίμως. Πρῶτος ἀπῆλθεν εἰς τὸ μαρτύριον ὁ ἱεράρχης καὶ μετ' αὐτὸν ὁ διάκονος. Πρὸς τοὺς οὗτοὺς ὁ Ἀγγλος ἱστορικός Γόρδων ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ἱστορία τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος» (τόμ. Α' σελ. 194) ἀναφέρει σὺν τοῖς ἄλλοις παθήμασι τῆς Κύπρου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 καὶ τὸ ὅτι ἀπαγγονίσθησαν πέντε ἐπίσκοποι καὶ τριάκοντα ἕξ ἄλλοι κληρικοί. Δυσάριθμα δὲ εἶναι τὰ παραδείγματα αὐτοθυσίας τῶν κληρικῶν κατὰ τὸν ἱερὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα. Μὴ δύναμενοι διὰ τὸ στενὸν τοῦ χώρου νὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς ἐκτενὴ περιγραφὴν τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τῶν γνωστῶν ἡμῖν ἐκ τῆς ἱστορίας ἱεραρχῶν καὶ λοιπῶν κληρικῶν ἀναφέρομεν μόνον τοὺς συναθλητὰς τοῦ εὐκλεεστάτου πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' ὅστις ὑπῆρξε τὸ ἐνδοξότατον καὶ ἐθωφελέστατον θῆμα τοῦ ἱεροῦ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνος, διότι οἱ Ἕλληνες θεωρήσαντες ὡς ἐσχάτην ὕβριν τῆς θρησκείας τῶν τὸν ἄδικον θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ὁρθόδοξου ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τὸν ἐπακολούθησαν διасυρμὸν τοῦ πτώματος αὐτοῦ ἀνά τὰς ἀγιάδας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐμίσησαν αὐτοὺς ἀδιαλλάκτως.

Οἱ συναθληταὶ τοῦ ἁγίου τούτου ἀνδρὸς ἦσαν 1) ὁ Μητροπολίτης Ἐφέσου Διονύσιος, ὁ Καλλιάρχης ὁ φιμωζόμενος διὰ τὴν αὐτοῦ παιδείαν καὶ τὴν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὑποστήριξιν ἰδρύσας πολλὰ ἑλληνικά σχολεῖα πρῶτον μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ ὡς μητροπολίτης Ἀρρίσης, εἶτα δὲ ἐν ταῖς κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν πόλεσιν Ἐφέσῳ ὡς Μητροπολίτης αὐτῆς, Περγάμῳ, Μαγνησίᾳ, Βρυούλλοις καὶ ἄλλαχοῦ.

2) ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος, ὅστις διεκρίνετο διὰ τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὸν ἐνθερμον ὑπὲρ τῆς ἐξασπλώσεως τῆς ἑλληνικῆς παιδείας (ἦλον καὶ 3) ὁ Μητροπολίτης Ἀγχιάλου Εὐγένιος, ὅστις διέπρεψεν ἐπὶ ἐξαιρέτῳ παιδείᾳ, συνέσει καὶ χριστιανικῇ ἀρετῇ. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ἱεράρχαι ἐκρεμάσθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὑπέστη τὸ δμοιον μαρτύριον καὶ ὁ Γρηγόριος δ' Ε'.

Η ΔΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΚΛΗΡΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑΝ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

Ἀμα τῇ ἐνάρξει τοῦ ἱεροῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος οἱ κληρικοὶ καὶ πρὸ πάντων οἱ ἀρχιερεῖς κρατοῦντες εἰς χεῖρας τὸν σταυρὸν ὡς ἄλλο λάβαρον προεκινδύνουν ἐν ταῖς μάχασι, ἵνα ἐμψυχώσωσι τοὺς Ἕλληνας μαχητὰς καὶ ἵνα παραστήσωσιν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ὁ ἀγὼν εὐλογεῖται καὶ προστατεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς διεξαγόμενος ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος. Ὁ Μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμάνος ὑψώνει τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Μονῇ τῆς Λαύρας καὶ αὐθημερὸν κατόπιν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐν Πάτραις καὶ συμμερίζεται τὰς ταλαιπωρίας τοὺς κινδύνους καὶ τοὺς ἀγῶνας τῶν στρατιω-

ΡΗΤΑ ΚΑΙ ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ

Καὶ ὁ μαρὸς θὰ ἐρωτᾷ, ἐὰν ὑπάρχει Θεῖον
τυφλὸς δὲν βλέπει προδῆλον Αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον.

★

Πολλοὶ ἀνόητοι ῥωτοῦν, ἐὰν ὑπάρχει Θεῖον
ἀλλ' ἐρωτῶ «ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχει τι καὶ ποῖον;»

★

Θεὸς Νοῦς τῶν πάντων ἄρχει καὶ τὸν κόσμον κυβερνᾷ
τὴν σοφίαν Του τὸ Σύμπαν ἐξαγγέλλει καὶ βοᾷ.

★

Τὸ Θεῖον καὶ οἱ νόμοι Του τῆς Φύσεως θὰ μένουν
αἰώνια· τὰ μερικὰ ὡς ἀστραπὴ θὰ φεύγουν.

★

Τὸ Θεῖον εἶναι ἡ πηγὴ ἀρρήτων ἀγαθῶν,
ἡμεῖς δὲ οἱ παραίτιοι πασῶν τῶν συμφορῶν.

★

Ἄνευ τῆς θείας χάριτος οὐδὲν κατορθωτὸν
Ἐκείνη τὸ ἀδύνατον τρέπει εἰς δυνατόν.

★

Ὅχι κατὰ τὰς συμφορὰς μόνον νὰ ἐνθυμῶσαι
τὸ Θεῖον ἀλλὰ πάντοτε Αὐτὸ νὰ εὐλαβῆσαι.

Κ. Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ

τῶν. Διὰ δὲ τῆς συνέσεως αὐτοῦ ἀποβαίνει ἄριστος σύμβουλος εἰς τοὺς πρωτεργάτας καὶ ὁπλαρχηγούς τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ ἐπίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος μετέχει τῆς πολιτορκίας τῆς Τριπόλεως ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ σώμα στρατιωτῶν Λακεδαιμονίων. Γενόμενος δὲ ἀντιπρόεδρος τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ εἰς τὸ Βουλευτικὸν συντελεῖ μεγάλως διὰ τῶν ἀόκνων αὐτοῦ προσπαθειῶν καὶ φροντίδων εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων καὶ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἀπὸ τοῦ κλύδωνος τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ διαμαχῶν. Ὁ ἐπίσκοπος Σαλῶνων Ἡσαΐας κρατύνει τὴν ἐπὶ πονάσασιν ἐν τῇ Φωκίᾳ διὰ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἡθικοῦ κύρους. Πίπτει δὲ μετ' ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Παπαγιάννη ἐν τῇ μάχῃ παρὰ τὴν Χαλκιδάσαν ὡς συναγωνιστὴς τοῦ Ἀθανασίου Διάκου. Ὁ ἐπίσκοπος Ταλαντίου (Ἀταλάντης) Νεόφυτος μετὰ τοῦ προμνημονευθέντος Ἡσαΐου, τοῦ Ἀθανασίου Διάκου καὶ τῶν τότε πρακτικῶν τῆς Βοιωτίας ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Μονῇ τοῦ ὁσίου Λουκά. Ὁ ἐπίσκοπος Καρύστου Νεόφυτος γίνετα ὁ ἠθικὸς ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Εὐβοίᾳ. Ὁ ἐπίσκοπος Ἐλους (τῆς Λακωνίας) Αἰθίμος εὐλογεῖ τὰ ὄπλα τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν ἐν τῇ Μονῇ τῶν Καλτεζῶν τῆς Ἀρκαδίας καὶ διακηρύσσει εἰς αὐτοὺς, ὅτι ὁ φόνος τῶν κατακτητῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος εἶναι ἱερὸν καθήκον αὐτῶν. Ὁ ἐπίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος ἀποθνήσκει ἐν μέσῳ μυρίων ὑπὸ τῶν Τούρκων βασάνων. Ὁ ἐπίσκοπος Ραγῶν Ἰωσήφ διὰ τῶν μεγαληγοριῶν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος παραθαρρύνει τοὺς ἐνδόξους ἥρωας τῆς ἀειμνήστου φρουρᾶς τοῦ Μεσολογίου καὶ ἐπὶ τέλους κατὰ τὴν ἔξοδον αὐτῆς γίνεται καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ Καψάλη καὶ τοῦ φιλοπάτριδος πολιτικοῦ διοικητοῦ τῆς εὐκλεοῦς ἐκείνης πόλεως Ἰω. Παπαδιαμαντοπούλου ἐκ Πατρῶν ὁλοκαύτωμα ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

(Ἔπεται συνέχεια)

Εὐστάθιος Μακρεμβολίτης καὶ Ἀκριτής

ὑπὸ ἈΝΤΩΝΙΟΥ Χ. ΧΑΤΖΗ, τακτ. καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

(Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 40)

II. Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΗΣ ΑΚΡΙΤΗΣ ΔΟΣ

Ἐν Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 17 (1941) σ. 336 κ. ἐ. ἐξετάσας πάλιν τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ποιητοῦ τῆς Ἀκριτῆδος ἀπέδειξα ὅτι εἶναι ἀσφαλὲς ὁ Εὐστάθιος Μακρεμβολίτης· τοῦτο ἐνίσχυσα καὶ διὰ τῆς ἐν τοῖς Νέοις δρόμοις 5 (1942) φ. 54-55 σ. 3 κ. ἐ. δημοσιευθείσης διατριβῆς μου, δι' ἧς ἀπέδειξα, ὅτι ὁ ποιητὴς τῆς Ἀκριτῆδος μιμεῖται ἀσφαλὲς τὸν Θεόδωρον Πρόδρομον (α' ἡμισυ IB' αἰῶνος). Οἱ στίχοι Ἀκριτ. C III 150-152 («οὐ παρ' ἡμῖν [ἐν Ἐδέσῃ - Ρουχᾷ] τοῦ Νέεμαν ὑπάρχει τὸ μανδηλιν, | δὲ βασιλεὺς ἐγένετο μετὰ τῶν Ἀσσυρίων | καὶ διὰ πληθὸς ἀρετῶν θαυμάτων ἡξιώθη») δὲν ταράσσουν τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ χρόνου τῆς ποιήσεως τῆς Ἀκριτῆδος· ὁ Ἀμνιὰς τοῦ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ἔπους τοποθετεῖται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τῆς Ἀκριτῆδος χρονολογικῶς ἐν χρονικῷ σημείῳ ἀρχαιότερῳ τοῦ [ἔτους 944 μ. Χ. (καθ' ὃ τὸ «μανδηλιν» μεταφέρεται εἰς Κωνσταντινούπολιν), ὡς εἶπον ἤδη ἐν BNGJ 10 (1933) σ. 370]. Ὁμοίως ὁ Ὀμηρος, ὅστις ἐξῆ ἐν τοῖς χρόνοις, ἐν οἷς τὰ ὄπλα ἦσαν σιδηρᾶ, ἀναφέρει μόνον χαλκὰ ὄπλα, διότι περιγράφει βίον ἀρχαιότερον, ὅστις ἡγνόμενός ἐστι τὰ σιδηρᾶ ὄπλα. Εἶναι διὰ τοῦτο περιεργὸν ὅτι ὁ καθηγητὴς Η Γρέγοιρε δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ ταῦτα ὑπ' ὄψιν.

Κατὰ ταῦτα τὸ ἔπος ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου, ὅστις ἔζησε κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ IB' αἰῶνος. Τοῦτο εἶναι πλέον ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον καὶ οὐδεμίαν ἀντίρρησην ἐπιδέχεται.

III. ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΚΡΙΤΗΣ ΔΟΣ

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ ἔπους (X) σημαντικοὶ εἶναι οἱ στίχοι, ἐν οἷς λέγεται ὅτι τὸ Ἰκόνιον ἔχει ἀποσπασθῆ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους (terminus post quem). Οἱ στίχοι οὗτοι εἶναι οἱ ἐξῆς: C I 294-295 (=X) «τὴν Ἡράκλειαν ὕστερον ἐξήλειψα ταχέως, | τὸ Ἀμόριον δὲ κατα-

Καθ' ἡμᾶς καὶ τὸ παρ' ἡμῖν ἐν C III 150 προδήλως ξενίζει καὶ πιστεύομεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ γραφῇ μόνον μετὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ μανδηλίου ἐκ τῆς Ἐδέσεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

λαβὼν ἄχρι τοῦ Ἰκονίου» (= A 525=E 732=P σ. 324, 6-7=T 87^ο) καὶ A 4292-4294 (πολλὴν βλάβην ἐποίει [ἐνν. τὸ γένος τῶν Ἀράβων]. . . Ἀμόριον καὶ Ἰκόνιον μέχρι Καπαδοκίας)=T 3056-3058=P σ. 404, 34-35.

Ὁμοίως ἐν Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 17 (1941) σ. 338, 1 ἀπέδειξα ὅτι καὶ ἐν C I 8-12 (καὶ τὸ Ἰκόνιον . . . καθυποτάξας) λέγεται περὶ ἀποσπάσεως τοῦ Ἰκονίου ὑπὸ τῶν μουαμεθανῶν.

Ἀλλὰ τὰ αὐτὰ διδάσκουσι καὶ οἱ στίχοι C IV 1042-1044:

«ἐγὼ δὲ ὁ πανευτελής τῷ σῷ κράτει¹ ὠροῦμαι,
δ' ἐδίδου(ς)² κατὰ καιρὸν τέλος τῷ Ἰκονίῳ,
ἄλλο τοσοῦτόν σε λαβεῖν παρ' ἐκείνων ἀκόνητον».

Οἱ στίχοι οὗτοι, ὡς ἀπέδειξα δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων ἐν Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 17 (1941) σ. 332 κ. ἐ., ἔκιντο ἀσφαλὲς ἐν X καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ διόρθωσις τοῦ Η Γρέγοιρε καὶ ἡ γνώμη τοῦ Σ. Κυριακίδου καὶ τοῦ F. Dölger εἶναι πλέον ὀλως ἀστήριχτοι καὶ ἀδύνατοι³. Ἐνταῦθα προστίθηναι καὶ ὁμοίωτα χωρίον⁴ ἐκ τῆς Παλ. Διαθ. Ἀριθμ. 31, 41, ὅπερ προφανῶς εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Εὐστάθιος Μακρεμβολίτης: «καὶ ἔδωκε Μωϋσῆς τὸ τέλος Κυρίῳ»⁵.

Οὕτω διὰ τῆς ἡμετέρας γνώμης εὐρίσκουσι

¹ Ἐν Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 17 (1941) σ. 333, 1 ἀπέδειξα ὅτι Ἰφείν παρὰ τῷ διασκευαστῇ M εἶναι προφανῶς παρανόημα τοῦ Ἰκόνιον.

² Αὕτῃ ἐγένετο τῷ 1069 μ. Χ. Πβ. Α. Χατζῆν. Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 17 (1941) σ. 332.

³ Ἀσφαλὲς τῷ σῷ κράτει=σοὶ (πβ. καὶ C IV 988 καὶ IV 1044 σε). Πβ. καὶ C IV 980-981 ἡ ἐμὴ βασιλεία (=ἡμεῖς) . . . εὐφρανθήμεν! Κράτος=κρατιότης πβ. μεγαλειότης (νῦν).

⁴ Τὴν διόρθωσίν μου ταύτην παλαιογραφικῶς στηρίζει ἄριστα ἡ λ. ἐξόδους (=παρανόημα!) ἐν M (=T 1534=P σ. 364, 19). Περὶ τῆς διορθώσεώς μου ταύτης θὰ διαλάβω ἐκτενέστερον ἀλλαχοῦ· τοῦτο μόνον λέγω νῦν ὅτι ἐν X ἔκειτο ἀσφαλὲς ἐδίδου. Πβ. καὶ Α. Χατζῆν, BNGJ 10 (1933) σ. 371, 1.

⁵ Οὗτοι παρορῶσι καὶ σπουδαίωτατον ἀξίωμα τῆς Κριτικῆς: «lectio difficilis potior!»

⁶ Τοῦτο ὑπέδειξεν ὁ μαθητὴς μου φοιτ. φιλολ. Γ. Παππαδημητρίου.

⁷ Παρατήρησον ὅτι παρὰ τὸ δίδωμι τέλος ὑπάρχει πάντοτε δοτική: τῇ πόλει (πάπυρ.)—Κυρίῳ (Παλ. Διαθ.)—τῷ Ἰκονίῳ (Ἀκριτ.)!

στήριγμα, οὐτινος ἐστεροῦντο, αἱ ἀπλαῖ εἰκασίαι τοῦ Ν. Πολίτου, Περί τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Ἀθήναι 1906, σ. 4, τοῦ R. Dawkins, Journal of Hellenic Studies 30 (1910) σ. 288, καὶ τοῦ K. Krumbacher, Byzantinische Literatur: Kultur der Gegenwart (Teil I, Abtlg VIII, 1912) — μετάφρ. Χ. Καρούζου, Ἀθήναι 1925, σ. 101, ὅτι τὸ ἔπος ἐποιήθη τὸν IB' αἰῶνα.

IV. Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΑΚΡΙΤΗΣ ΔΟΣ

Τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης τῆς ἀρχικῆς Ἀκριτῆδος (X) ἐξήτασα πολλαχῶς ἀπὸ τοῦ 1930. Ἀνέκαθεν ὑποστηρίζω ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ X ἔγραψεν ἐν γλώσσῃ λογίᾳ (πβ. καὶ Α. Χατζήν, Ἡ ἀντιδικία τῶν τόνων. Ἐκ τῶν συνεδριῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήναι 1944, σ. 453). Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξήτασαν πολλοὶ καὶ πολλὰ ἔγραψαν. Σπουδαίαν σημασίαν ἔσχε τὸ τμήμα τῆς Ἀκριτῆδος, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τοῦ μουσικοῦ ὄργανου τοῦ ἥρωος καὶ ἰδίᾳ ὁ στίχος Ε 828 (ὄφρων δεομάτια ὄσχισεν καὶ ἐποί[η]σέν του τὰς χορδὰς). Ἡμεῖς ἐν Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 7 (1930) σ. 236 κ. ἐ. ὑπεστηρίξαμεν ἀντικρουόντες τὸν Σ. Κυριακίδη, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, Ἀθήναι <1926>, σ. 70 κ. ἐ., ὅτι ἀκριβῶς ὁ στίχος οὗτος εἶναι ὑπὲρ τῆς γνώμης ἡμῶν. Εἰς τὸ ζήτημα ἐπανήλθον ἐν Byzant.-neugriech. Jahrb. 9 (1930-2) σ. 291 κ. ἐ., ἐνθα εἶπον, ὅτι τὰ προσαχθέντα ὑπὸ τοῦ Σ. Κυριακίδου ἀκριτικὰ ἄσματα ἀπέρρευσαν κατὰ τὸν G. Soyter (Philologische Wochenschrift 47 [1927] σ. 968) καὶ ἐμὲ ἐκ τῶν διασκευῶν τοῦ ἔπους " πβ. καὶ διατριβήν μου ἐν BNGJ 10 (1933) σ. 386. Τέλος τὸ ζήτημα ἐξήτασα καὶ ἐν εἰδικῇ διατριβῇ (Πηγαὶ καὶ γλῶσσα τῆς Ἀκριτῆδος, Ἀθήναι 1941)*, ἐνθα ὑπεστήριξα, ὅτι πηγὴ τοῦ εἰρημένου τμήματος τῆς Ἀκριτῆδος εἶναι ὁ Ὁμηρος, ὁ Ὁμηρ. Ὑμνος εἰς Ἑρμῆν καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος. Ἐν τῷ Ε' βιβλίῳ (Α 1829—1843=C IV 396—400=E 826—838=I 1725—1727=P σ. 353, 27—354, 4=T 1240—1249), ὡς γνωστόν, τῆς Ἀκρι-

* Πβ. καὶ Ν. Πολίτην, Περί τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Ἀθήναι 1906, σ. 25.

* Ἡ διατριβὴ θὰ περιλαμβάνετο ἐν τῷ ὑπ' ἐμοῦ καὶ τοῦ συναδέλφου Ε. Πεζοπούλου (τύποις Ι. Δημαράτου) ἐκδομένῳ γενικῷ περιοδικῷ «Βιβλιοθήκη Ἑλληνικῶν Μελετῶν» (τεύχος 2ον: Μάιος 1941). Ἐνεκα τῶν ἀνωμαλιῶν μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου τὸ τεῦχος τοῦτο διελύθη. Ἀντίτυπον τῆς διατριβῆς ὑπάρχει μόνον ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

τῆδος γίνεται τὸ δεύτερον (πβ. κατωτέρω) λόγος περὶ τοῦ μουσικοῦ ὄργανου τοῦ Ἀκριτοῦ.

Ἐν τῇ ἀρχικῇ Ἀκριτῇ (X) οἱ στίχοι εἶχον ἀσφαλῶς ὧδε:

1 ἐπεὶ δὲ ἀπεδείπνησεν, ἐμβαίνει εἰς τὸν κοιτῶνα
καὶ βαλὼν ὑποδήματα λαμβάνει τὴν κιθάραν
3 καὶ ἀποκατέστησεν αὐτήν, ὥσπερ ἐκεῖνος ἦδει,
κάλλιστα δ' ἐπεπαίδεντο ἐν μουσικοῖς ὄργανοις,
5 οἷων ἄψας ἔντερα καὶ τὰς χορδὰς ταυτοῦς,
ψαλῆς δὲ πρῶτον ταῖς χερσὶ τὰς χορδὰς ἐκτινάξας
7 καὶ ταύτην ἀρμολογῶντος ἔκρουε ψιθυρίζων.

Ὡς ὑπεστήριξα τῷ 1941 ἐν τῇ εἰρημένῃ διατριβῇ μου, πηγαὶ τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ εἶναι αἱ ἐξῆς:

1. Ἀχιλλεὺς Τάτιος 1.5=σ. 43, 4-8 (Hercher): «ὡς δὲ ἤμεν ἀπὸ τοῦ δειπνου, παῖς εἰσέρχεται κιθάραν ἀρμολογῶντος... καὶ ψαλῆς τὸ πρῶτον διακτινάξας ταῖς χερσὶ τὰς χορδὰς ἔκρουε καὶ τι κρουμάτιον λιγύντας ὑποψιθυρίζουσι τοῖς δακτύλοις (προφανῶς ὀφειλομένον νὰ γράψωμεν χεῖλεσι)· μετὰ τοῦτο ἤδη τῷ πλήκτρῳ τὰς χορδὰς ἔκρουε καὶ ὀλίγον ὅσον κιθαρίσας συνῆδε τοῖς κρούμασι».

2. Ὁμήρ. Ὀδύσσεια φ 406-408 «φόρμιγγος (=κιθάρας) ἐπιστάμενος... ἐτάνυσσε... χορδήν, ἄψας... ἔυστρεφὲς ἔντερον οἶός»· ὁ Σχολιαστής V τὸ ἔυστρεφὲς ἔντερον οἶός ἐρμηνεύει: τὴν χορδήν.

3. Ὁμήρ. Ὑμν. εἰς Ἑρμῆν 51-54 «(ὁ Ἑρμῆς) οἷων ἐτανύσσατο χορδὰς... θεὸς δ' ὑπὸ καλὸν ἄειδεν».

4. Ὁμήρ. Ἰλ. Σ 569-571 «πάϊς φόρμιγγι (=κιθάρᾳ) λιγείη | ἱμερόεν κιθάριζε, ἴλιον δ' ὑπὸ καλὸν ἄειδεν | λεπταλέη φωνῇ».

(Ἐπεταὶ συνέχεια)

Τὸν Ἀχιλλεὺς Τάτιον ὡς πηγὴν τῆς Ἀκριτῆδος ἡμεῖς πρῶτον ὑπεδείξαμεν πβ. Α. Χατζήν, Προλεγόμενα εἰς τὴν τοῦ Εὐσταθίου Μακρεμβολίτου Ἀκριτῆδα σ. 142 καὶ 15 καὶ Α. Χατζήν, BNGJ 9 (1930-2) σ. 262, σημ. 5· πβ. περὶ τούτου Π. Καλλονᾶρον, Βασίλειος Διγενὴς Ἀκρίτας, Ἀθήναι 1941 (γράφει 1943) τόμ. Β' σ. 320.

Τὸ τοῖς χεῖλεσι ἀνεγνώσθη τοῖς (sic) χερσὶ (πβ. ἀνωτέρω: διακτινάξας ταῖς χερσὶ), ἀνθ' οὗ γραφεύς τις ἐνόμισεν, ὅτι ὤφειλε νὰ γράψῃ τοῖς δακτύλοις. Πβ. Ἀκριτ. Α 3053=C IV 189 (πρὸς αὐτοὺς ψιθυρίζοντες, χεῖλη κινούντες μόνον=X).

Ὁ Γ. Παπανδρέου (Ἐκδ. οἴκ. Σαλιβέρου) μεταφράζει ὧδε: «γνώστης τῆς κιθάρης... τεντώνει τὴν χορδήν... προσαρμόσας... εὐκολοστρεφόμενῃ ἐξ ἐντέρου προβάτου χορδήν».

Τὴν πηγὴν ταύτην εἶδον τῷ 1939· πβ. Π. Καλλονᾶρον, ἔ. ἀ. Β' (1943) σ. 320.

Ὁ Γ. Παπανδρέου (ἔ. ἀ.) μεταφράζει: «παῖς με δέξφωνον κιθάραν θελκτικῶς ἐκτινάριζε καὶ συγχρόνως χαμηλὰ ἐτραγῶδει με λεπτήν φωνήν ἄσμα ὠραῖον χοροῦ».

ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

Περὶ τινος περιέργου ἀντινομίας. Ὑποκειμενισμός καὶ ἀντικειμενικὴ Ἀλήθεια

Ὑπὸ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗ, Καθηγητοῦ

(Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 42)

Συσχετίζοντες δὲ τὰν ὑποκειμενικὴν καὶ ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν, ἥτις τῷ ὄντι ὑφίσταται, ἡλίου δὲ φαινότερον καθορᾶται ἐν πᾶσι, τελευταῖον παρατηροῦμεν ὅτι, ἡ ὑποκειμενικὴ ἀλήθεια ἥτις εὐρίσκεται εἰς σέξιν ἀνδρῶν καὶ ἐξάρτησιν πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν, ὅταν καταστῇ τοιαύτη, οὐχὶ ἐξ ἐπιβολῆς ἰσχυρῶν ὡς συμβαίνει τοῦτο οὐχὶ σπανίως ἐν τῇ πολιτικῇ ἀλλὰ διότι τυγχάνει τῷ ὄντι ἀληθὴς ὡς παρατηρεῖται τοῦτο ἐν τῇ τέχνῃ τῇ ἐπιστῇ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ, τότε ἡ ὑποκειμενικὴ αὐτὴ λέγεται ἀλήθεια, θὰ ἡδυνάτο τις νὰ εἴπῃ ὅτι παύει ὑφίσταμένη, ἀπαρτίζεται παντός· ὡσεὶ δὲ φωτεινὸν μετέωρον ἀφίνει λαμπρότατον φῶς, ἐξ οὗ προκύπτει (γεννᾶται οὕτως εἰπεῖν) ἡ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφικὴ καὶ τεχνικὴ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ἵνα καὶ αὐτὴ σὺν τῷ προϋκτῷ χρόνῳ ὑποστῇ καὶ αὐτὴ ἡμέραν τινὰ τὰ αὐτὰ ἐπακόλουθα, δηλαδή, ἐκλείψῃ καὶ ἀντικατασταθῇ ὑπ' ἄλλης ἀνωτέρας καὶ τελειότερας αὐτῆς. Κατὰ ταῦτα, ἐκεῖνο ὅπερ συνάγεται ἐνταῦθα, εἶναι ὅτι, ὑποκειμενικὴ ἀλήθεια κατ' ἀρχὰς ἦτο καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ (ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος, ἥτις ἐν παρόδῳ εἰρήσθω γίνεται ἀντικειμενικὴ καὶ οὐχὶ ἡ παντὸς εἶδους ἀτομικὴ δοξασία); Ἀκολουθῶν δὲ τὰ τοῦ ἀγῶνος τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐκπηγάζοντων ἀγαθῶν πάντοτε ἀποτελεσμάτων, ἡ ὑποκειμενικὴ ἀλήθεια, ἡ ὁποία συνελήφθη ἐν τῇ διανοίᾳ ἐνὸς μεγάλου φερ' εἰπεῖν ἐπιστήμονος φυσικοῦ, μαθηματικοῦ, χημικοῦ ἢ ἄλλου τινὸς ἐπιφανοῦς καλλιτέχνου, καὶ ἀξιοῖ ὅπως γενικευθῇ, (πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἀνθρωπότητος), λόγω τῆς ὁρθότητος καὶ τελειότητος ταύτης, ἀληθὴς οὖσα, γίνεται ἀντικειμενικὴ, ἵνα ἡμέραν τινὰ παύσῃ νὰ ὑφίσταται, ἀντικαθιστάμενη ὑπ' ἄλλης τελειότερας καὶ νεωτεράς αὐτῆς οἷον ἀποθνήσκουσα μὴ δυναμένη ἐφεξῆς νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν προηγουμένην αὐτῆς θέσιν εἰς τὴν προγενεστέρῃ τῆς καταστάσει καὶ γίνῃ δηλαδή καὶ πάλιν ὑποκειμενικὴ.

Συνεπῶς δὲ πρὸς τ' ἀνωτέρω καὶ ἐν τῷ πνευματικῷ βασιλείῳ τῆς ἀνθρωπότητος, αἱ ἰδέαι γεννῶνται, ἀναπτύσσονται ἀλλὰ καὶ γηράσκουσι καὶ ἀποθνήσκουσιν. Ἡ ἀκατάπαυστος ὁμογενεὴς, παραγωγὴ προαγωγῇ καὶ ἀνάπτυξις τούτων ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῆς ἐπιμόνου ἐπιμελείας καὶ ἐμφύτου πνευματικῆς αὐτοῦ ἀντοχῆς, παρίσταται τοῦτο μὲν ὡς τὸ ἀσφαλὲς ἐγγύς καὶ τὸ γινώσκον τεκμήριον τῆς πραγματικῆς τῆς κοινωνίας προόδου, (ἥτις ἐν παρόδῳ εἰρήσθω τυγχάνει βραδεία μὲν ἀλλὰ γεγονός), τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τὸν δείκτην τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης ἀνωτερότητος τῆς ἀνθρωπότητος ὡς καὶ τὴν στάθμην τοῦ πολιτισμοῦ παρὰ τοῖς διαφόροις ἔθνεσιν. Τοῦτο δὲ ἐξυπονοεῖ ὅτι ἡ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια δὲν ἀλλοιοῦται σὺν τῷ προϋκτῷ χρόνῳ, τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς τέχνης, ἐξακολουθητικῶς βαίνουσάν τὴν ἀνιούσαν, τοῦ ἀνθρώπου θεωρουμένου πλὴν τοῦ ὀφελίμου καὶ τοῦ τερπνοῦ, καὶ τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἡθικοῦ, πολὺ δὲ περισσότερον δὲν ἀπὸ ἀλλήλων.

αὐτὴ ἀλλὰ τὸν ἀντικειμενικὸν ὑφίσταται καὶ δὴ βελτιοῦται σταθερῶς βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς, συμεταβαλλομένη κατὰ ταῦτα, καὶ τελειοποιουμένη ἐκάστοτε ἀναλόγως τῶν νέων τοῦ ἀνθρώπου ἐπιστημονικῶν κατευθύνσεων καὶ πνευματικῶν συλλήβδην τούτου κατακτήσεων ἐν τῷ πεδίῳ τῶν καθόλου ἀξιών, βαίνοντος κατ' ἀκολουθίαν τούτου, ἀπὸ ἀληθείας εἰς ἀλήθειαν! ὡς ἡ μέλισσα ἀπὸ ἀνθους εἰς ἄνθος, εἰς τὴν προσέγγισιν καὶ ὁλοσχερῇ, εἰ δυνατόν, κατὰκτισιν τῆς μῆας καὶ μόνῃς ἀληθείας τοῦ πρώτου τῶν πάντων αἰτίου, τοῦ ὄντος ὄντος, τοῦ Θεοῦ².

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Κ. ΓΟΥΔΕΛΗΣ

1 Πρωταρχικὴ αἰτία, οἷον δὲ φορεὺς τῆς ἀνθρώπινης εὐδαιμονίας (ἥτις κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἐν Ἡθικοῖς Νικομάχ., 10, 6, 1), οὐδὲν ὅς ἐστιν ἐνδεὲς ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ὡς οὐσα κατ' ἀρετὴν πρᾶξις, «ὅσκει δ' ὁ εὐδαιμόνων βίος κατ' ἀρετὴν εἶη» (πρὸς Ἡθικ. Νικομάχ., 10, 6, 3) κορυφούμενης εἰς τὴν θεωρητικὴν ἐνέργειαν, εὐτυχούς ἀπὸ τῆς ἀπέφωτος ταύτης ὄντος τοῦ σοφοῦ τοῦ θεωροῦ (πρὸς Ἡθικ. Νικομάχ., 10, 6, 3) τυγχάνει ἡ διεξερῆσις τοῦ πνευματικοῦ καὶ ὁλοκοῦ κόσμου διὰ τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς φιλοσοφίας καὶ δι' αὐτῆς ἀκόμη τῆς θρησκείας, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἡ σπουδὴ καὶ γνῶσις τῆς ἀληθείας τῆς ἀντικειμενικῆς καὶ οὐχὶ τῆς ὑποκειμενικῆς ἐκλαμβανόμενης καὶ ἐννοουμένης.

Τοῦτο ἔχον ὑπ' ὄψει ἀκριβῶς καὶ ὁ ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος, ὁ μέγας τραγικὸς ποιητὴς τῆς ἀρχαιότητος Εὐριπίδης, οἷον δ' ἀπὸ τῶν ἰδεῶν τοῦ φιλοσόφου Ἀναξαγόρου διδάσκει:

Ὁλβιος ὅστις τῆς ἱστορίας
ἔσχε μάθαιναι,
μὴτε πολιτῶν ἐπὶ πηλοσύνῃ
μὴτ' εἰς ἀδίκους πράξεις ὁρῶν,
ἀλλ' ἀθανάτου καθάρων φύσεως
κόσμον ἀγῶναι, πῇ τε συνέσει
καὶ ὅπῃ καὶ ὅπως.
τοῖς δὲ τοιοῦτοις οὐδέποτε ἀίσχρων
ἔργων μελέδμα προσίξει.

Ἀπ. 902 (Nauck) παρὰ Κλήμεντι Ἀλεξανδρείᾳ, Στρωμ. Δ', σ. 634.

Χαρακτηριστικώτατα δὲ ὡς διὰ κατηγορηματικῶτατος προσεκτικῆς ρήτρας καὶ ὁ Κ. Η. Γ. Χριστὸς παραγγέλλει γνωστέον τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς (Ἰωάν. 20, 32, πρὸς Ἡθικ. Νικομάχ., 10, 6, 3, 2, 16, 7, 17, 14, 8, 18, 37) ἐξαρτῶν οὕτως ἐκ τῆς καθόλου ἐρεῖνης καὶ τῆς γνώσεως τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας τὴν εὐδαιμονίαν, ἥτις τὴν πνευματικὴν καὶ ἡθικὴν τῆς ἀνθρωπότητος προκοπὴν καὶ ὁλοκλήρως ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς γῆς εὐμερῶν. Συνεπῶς δὲ πρὸς τ' ἀνωτέρω, ἡ σπουδὴ καὶ ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας, τῆς καθόλου ἐννοουμένης ἀντικειμενικῆς ἀληθείας, ταῦτις ἐστὶν ἐκ τινος ἀπέφωτος ἢ, κάλλιον εἰπεῖν, συμπίπτει πρὸς τὴν φύσιν τῆς θρησκείας, δι' ἧς ὁ ἀνθρώπος διὰ τοῦ συναισθηματικοῦ ἐφάπτεται περισσότερον τοῦ Θεοῦ, ἀνακινούμενος καὶ τελειοποιούμενος σὺν τῷ προϋκτῷ χρόνῳ πνευματικῶς καὶ ἡθικῶς, καθιστάμενος οὕτω θεοφύλης καὶ, κατ' ἀκολουθίαν, εὐτυχῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὄντος τοῦ πληρώματος τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ζωῆς. Κατὰ ταῦτα, ὁ θεωρητικὸς βίος, ἡ πνευματικὴ ζωὴ, ἡ προσπάθεια, δηλονότι, διὰ τὴν διεύρυνσιν τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν ὄριοντος πρὸς κατὰ γινώσκον ὅσον ἐνέστι μεγαλύτερου μέρους τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας, ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴν τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονίαν καὶ ἐπομένως σοφώτατα διδάσκει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἐκεῖ ἔστι ἀεὶ εὐτυχία καὶ ὅτι κυριαρχεῖ ἡ γνῶσις, ἡ θεωρία, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἡ εὐτυχία καὶ ὅτι ἐκεῖ οὐτινὲς ἐνασμενίζουσιν εἰς τὴν θεωρίαν κατέχοσι καὶ τὴν εὐχέλαν, οὐχὶ δὲ κατὰ σύμπτωσιν, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῆς θεωρίας, διότι αὐτὴ τυγχάνει καθ' ἑαυτὴν πολὺτις ὡς εἴρηκεν ὁ εὐδαιμόνων θεωρία τις (Ἡθικ. Νικομάχ., 10, 8, 2).

2 Πρὸς Πλάτ. Μεν. 86, Α' κ. ἀ. Φαίδρ. 75 C, Φαίδρ. 294 C.

Ὁ «Ἐκκλησιαστικός Κήρυξ» (οὗ ὁ Διευθυντὴς συνδέετο μετὰ αὐτοῦ ἀρρήτως διὰ δεσμῶν πνευματικῶν), εὐχεται ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν κατατάξῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν σκηναῖς δικαίων. Ἀιώνια αὐτοῦ ἡ μνήμη.